

فاطمه

کلیدواژه: [حضرت فاطمه سلام‌الله‌علیها](#)، [عبودیت](#)، نبوت، [امامت](#)، عبد.

پرسش: [سند روایت](#) «...لولا فاطمه لما خلقتکما» چیست و معنای این روایت را توضیح دهید.

پاسخ: این روایت را مؤلف «جنة العاصمة»، از «[کشف اللثالی](#)» تألیف صالح بن عبدالوهاب عرندس نقل می‌کند. همچنین در «[مستدرک سفینة البحار](#)»، از «[مجمع النورین](#)» مرحوم [فاضل مرندی](#) نقل شده و نویسنده «ضیاء العالمین» جد امی صاحب جواهر نیز این روایت را در کتاب خود آورده است. توضیح عبارت «لولا فاطمه لما خلقتکما» به‌طور اجمال این است که اگر به خاطر مقام [عبودیت](#) نبوت و امامت به غایت خود نرسیده بود؛ چراکه [نبوت](#) و امامت مقدمه‌ای برای رسیدن به مقام [عید](#) مطلق است. این مقام در خود پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وآله - و [علی‌علیه‌السلام](#) نیز بود؛ ولی در فاطمه - سلام‌الله‌علیها - منحصرآ همین مقام تجلی کرد. بنابراین در این [روایت](#) تکیه اصلی بر آن حضرت - سلام‌الله‌علیها - شده است.

فهرست مندرجات

- ۱ - [مقام حضرت فاطمه](#)
- ۲ - [معنای لغوی فاطمه](#)
- ۳ - [عبودیت فاطمه زهرا](#)
  - ۳.۱ - [روایتی از امام صادق](#)
  - ۳.۲ - [روایتی دیگر](#)
- ۴ - [رابطه ذات امامت با حقیقت فاطمه](#)
- ۵ - [سیر وجود فاطمه](#)
- ۶ - [حقیقت وجودی حضرت مجد](#)
- ۷ - [حدیث لولا فاطمه](#)
- ۸ - [سند روایت](#)
- ۹ - [علت مجهول بودن راوی](#)
- ۱۰ - [بخش‌های روایت](#)
  - ۱۰.۱ - [فقره اول روایت](#)
  - ۱۰.۱.۱ - [تقریر عرفا](#)
  - ۱۰.۲ - [فقره دوم روایت](#)
  - ۱۰.۳ - [فقره سوم روایت](#)
- ۱۱ - [معنای لولا فاطمه...](#)
- ۱۲ - [بانویس](#)
- ۱۳ - [منبع](#)

مقام حضرت فاطمه

روایات در مورد مقام و منزلت حضرت فاطمه - سلام‌الله‌علیها - بسیار است و مضامین برخی از این [روایات](#) حاکی از مقاماتی منحصر به فرد و حیرت‌آور در مورد ایشان است.

معنای لغوی فاطمه

براساس روایات، لغت فاطمه به معنای کسی است که مردم توان رسیدن به [معرفت](#) او را ندارند و دستشان از [شناخت](#) او کوتاه است: «إِنَّمَا سُمِّيَتْ فَاطِمَةً لِأَنَّ الْخَلْقَ فَطِمَعُوا عَنْ مَعْرِفَتِهَا».

[۱] مجلسی، [مجددایق](#)، بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۶۵.

گو اینکه سر مخفی خداوند نیز در فاطمه نهان است و [شناخت خدا](#) و [عرفان حق](#) رابطه تنگاتنگی با شناخت حضرت فاطمه دارد؛ همچنان‌که فاطمیت هم صفت امتناع از [شناخت](#) و در [حجاب](#) بودن و مقیم [حرم](#) الهی بودن را تداعی می‌کند.

عبودیت فاطمه زهرا

می‌دانیم که حضرت فاطمه - سلام‌الله‌علیها - به ظاهر نه **پیامبر** بود و نه **امام** پس این گوهره‌ای که باعث شد از چنین جایگاهی در **عالم** برخوردار باشد، غیر از نبوت و امامت ظاهری است. این گوهره قدسی را هرچه بنامیم، مسلم است که به کنه معرفت آن باز هم نخواهیم رسید؛ اما در عالم عبارت، می‌توان از آن به گوهره عبودیت تعبیر کرد. عبد بودن به معنای واقعی کلمه یعنی از خود هیچ نداشتن و همگی خدا شدن، پس عبد خدا آئینه خداست.

← روایتی از امام صادق

از همین روی است که **امام صادق علیه‌السلام** در مورد حقیقت عبودیت می‌فرماید: عبودیت گوهره‌ایست که کنه آن ربوبیت است. («العبودية جوهر کنهها الربوبية فما فقد من العبودية وجد في الربوبية و ما خفي عن الربوبية أصيب في العبودية».)
[۱] **مصباح الشريعة، المنسوب للإمام الصادق (ع)، ص ۷، موسسه الاغلمی للمطبوعات.**
این گوهره همان گوهر گمشده **انسان** و همان سر الاسرار عرفان است.

← روایتی دیگر

در روایتی دیگر آمده است که شناخت فاطمه، همان شناخت **شب قدر** است («**مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ بْنِ عُبَيْدٍ مُعَنَّأً عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ - عَلَيْهِ السَّلَامُ - أَنَّهُ قَالَ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ لَيْلَةَ فَاطِمَةَ وَالْقَدْرُ لِلَّهِ فَمَنْ عَرَفَ فَاطِمَةَ حَقَّ مَعْرِفَتِهَا فَقَدْ أَدْرَكَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ...**».)
[۲] **مجلسی، مجدباقر، بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۶۵.**
و غایت همه عارفان درک حقیقت شب قدر است و عارف و اصل کسی است که **شاهد** بر واقعه **نزول قرآن** در شب قدر باشد.

رابطه ذات امامت با حقیقت فاطمه

از طرفی امام در مقام باطنی خود صاحب مقام **قرآن** ناطق است؛ یعنی سر امامت مربوط به دریافت حقیقت غیبی قرآن است و این گونه است که ذات امامت نیز رابطه خاصی با حقیقت حضرت فاطمه - سلام‌الله‌علیها - دارد.

سر وجود فاطمه

آنچه برای عموم مردم **آشکار** می‌شود، مقام نبوت است و **امامت** به‌عنوان **کمال دین** به‌واسطه نبوت ابلاغ می‌شود و گروهی خاص آن را درمی‌یابند و آنچه از مقام امامت نیز که مصون از شناخت اغیار باقی می‌ماند (مگر برای محرمان سر خدا) همان سر وجود فاطمه است که در نقاب **عصمت** و **غیرت** الهی مخفی مانده است.

حقیقت وجودی حضرت مجد

پس امامت سر نهان **نبوت** است و **جوهره** عبودیت هم سر نهان امامت است؛ اما نکته در اینجا است که این سه مرتبه و مقام در وجود پیامبر **اسلام** در **وحدت** کامل و در حد کمال حضور دارند. این است که مقام خود پیامبر از همه چهارده **معصوم** بالاتر است. با این حال مقام امامت مجد در **علی علیه‌السلام** و مقام عبودیت هم در حضرت فاطمه - سلام‌الله‌علیها - تجلی یافته و به‌عنوان مشخصه اصلی **آشکار** شده است. به این ترتیب در مورد سیر ظهور حقیقت وجودی حضرت **مجد صلی‌الله‌علیه‌وآله** باید گفت که مقام عبودیت از مقام نبوت و امامت برتر است و از همین روی آنچه در وجود حضرت فاطمه محقق شده است، نهایی‌ترین مقام برای یک انسان است که غایت نبوت و امامت محسوب می‌شود.

حدیث لولا فاطمه

مجموعه روایاتی که در مورد مقام و منزلت حضرت فاطمه - سلام‌الله‌علیها - از جانب پیامبر و سایر **معصومان** نقل شده، همچنین **احادیث** قدسی بسیار زیادی که در مورد آن حضرت در ضمن سخنان قدسی **خداوند** آمده است (تنها در کتاب «القدیسه فی الاحادیث القدسیه» تألیف اسماعیل الانصاری، تعداد ۲۵۲ حدیث قدسی در شأن و منزلت حضرت فاطمه گردآوری شده است. انتشارات دلیل ما.) خودبه‌خود به مضمون مطالب پیشین دلالت دارد؛ اما آنچه به صراحت به مقام خاصی در مورد حضرت فاطمه اشاره دارد و برخی **علما** آن را در کتب خود آورده‌اند، این **حدیث قدسی** در مقام خطاب به پیامبر اسلام است که:

«**لولاک لما خلقت الافلاک، و لولا علی لما خلقتک. و لو فاطمه لما خلقتکما**»

[۴] میرجهانی طباطبایی، مجدحسن، الجنة العاصمة، ص ۱۴۸.

[۵] نمازی، شیخ علی، مستدرک سفینه البحار، ج ۳، ص ۱۶۹.

[۶] مرندی، شیخ ابوالحسن، مجمع النورین، ص ۱۴.

[۷] العوالم، ۴۴.

[۸] مسعودی، شیخ مجدفاضل، الأسرار الفاطمیه، ص ۲۳۱.

(هذا الحديث من الأحادیث المأثورة التي رواها جابر بن عبدالله الأنصاري عن رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم عن الله تبارك وتعالى).

[۹] الأسرار الفاطمیه، شیخ مجد فاضل مسعودی، ص ۲۳۱.

در مورد سند این روایت باید گفت که اگرچه این روایت طبق موازین **علم رجال** جزو احادیث ضعیف محسوب می‌شود، با این حال بسیاری از علمای بزرگ **شیعه** آن را در کتب خود آورده‌اند. قسمت اخیر روایت (لولا فاطمه لما خلقتکما) را جنة العاصمة/۱۴۸ از «کشف اللثالی» تألیف صالح بن عبدالوهاب عرندس نقل می‌کند. مستدرک سفینه البحار هم در ج ۲، ص ۲۳۴ از «مجمع النورین» مرحوم فاضل مرندی نقل می‌کند و از نویسنده ضیاء العالمین جد امی صاحب جواهر نیز نقل شده است. میرزا ابوالفضل تهرانی در «شفاء الصدور فی شرح زیارة العاشور» ۸۴/ و ... نقل می‌کند که، صالح بن عبدالوهاب و برخی روات سائق او مجهول هستند؛ ولی این نکته دلیلی بر **کذب** روایت نیست.

علت مجهول بودن راوی

به‌علاوه اینکه باید توجه داشت که در این‌گونه **روایات** که مربوط به مقاماتی خاص در مورد معصومان هستند مجهول بودن **راوی** امری متوقع است؛ چراکه در عصر **نامه** به‌خلاف **راویان احکام** فقهی که مشکلی در رفت‌وآمد و معاشرت نداشتند، راویان اعتقادات (به‌دلیل شرایط **تقیه**) افرادی منزوی از **معاشرت** معمول بوده و چندان اهل تماس در مجامع مطرح در مباحث روز نبوده‌اند و **عدالت** و **وثاقت** آنها هم مورد **کلام** و بحث واقع نمی‌شد. بنابراین مجهول بودن آنها ضرری به اعتبار **حدیث** نمی‌زند؛ خصوصاً وقتی مطابق با قواعد باشد و همین امر که این افراد مورد خطاب امام در این‌گونه مسائل بوده‌اند، معلوم می‌شود که از «اصحاب سر» بوده‌اند؛ کما اینکه برخی دیگر از سخنان مشابه در مورد مقامات **نامه** هم از طرف همین‌گونه افراد نقل شده است.

۱۱۱ گرامی، مجدعلی، «لولا فاطمه»، ص ۱۴۱ - ۱۴۳، نقل به مضمون، ناشر: دفتر آیت‌الله مجدعلی گرامی، ۱۳۸۵.

بخش‌های روایت

در مقام بیان مضمون این روایت باید گفت که این روایت از چند بخش تشکیل شده است:

۱. غایت بودن **انسان** کامل برای **خلقت** عالم؛
  ۲. برتری مقام امامت نسبت به نبوت؛
  ۳. برتری **مقام** عبودیت نسبت به هر مقامی دیگر.
- به این سه مقام بحث، در این روایت با این عبارات اشاره شده است که:

← فقره اول روایت

«اگر تو نبودی افلاک و کائنات را نمی‌آفریدم»؛ این بخش از روایت با روایات دیگری هم تأیید می‌شود که در جای خود ذکر شده است و منظور از آن، این است که «انسان کامل» هدف اصلی از خلقت **عالم** و کانون اصلی توجه خدا و مجرای اراده او در عالم خلقت است. در مقام توضیح این مطلب توسط حکما و **عرفا** مطالب بسیاری عنوان شده که در اینجا به یکی از تقریرات آنها اشاره می‌شود:

←← تقریر عرفا

اگر جهت **وحدت** عالم نبود کثرت تحقق نمی‌یافت. سنخیت علت و معلول اقتضا می‌کند میان علت نخستین **جهان** که واحد من جمیع جهات است و هیچ جهت تکتی در او نیست و میان معلولات عالم که متکثرات و مختلفات می‌باشند، یک جهت وحدتی تحقق داشته باشد که از جهتی ارتباط با **وحدت** کل و از جهتی تناسب با عالم کثرت داشته باشد و این امر فقط در عالم نفس متحقق است؛ و این کار هر موجودی نیست؛ بلکه فقط نفوس پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وآله - و **اهل بیت** - علیهم‌السلام - هستند که می‌توانند این مهم را به‌عهده بگیرند؛ پس اگر نفس **پیامبر** نبود، جهت وحدت عالم تحقق نمی‌یافت و آن‌گاه کثرت هم تحقق نمی‌یافتند.

۱۱۱ گرامی، مجدعلی، «لولا فاطمه»، ص ۳۴، نقل به مضمون، ناشر: دفتر آیت‌الله مجدعلی گرامی، ۱۳۸۵.

← فقره دوم روایت

و اما فقره بعدی روایت که می‌فرماید: «لولا علی لما خلقتک»؛ این بخش از روایت مربوط به برتری مقام **امامت** نسبت به نبوت است. می‌دانیم که نبوت به معنای پیام‌آوریست؛ اما امامت مقامی بالاتر است و آن مقام رسیدن به **توحید** کامل و رسیدن به خدا بعد از فنا از خویشتن است. براساس آیات **قرآن حضرت ابراهیم** بعد از طی مراحل و ابتلائاتی خاص در عین حالی که پیامبر بود، در نهایت به مقام امامت نائل شد. البته پیامبر **اسلام** نیز دارای مقام امامت بود؛ ولی چون مشخصه اصلی **حضرت علی علیه‌السلام** مقام امامت است و مشخصه ظاهری پیامبر هم نبوت، از این‌رو در مورد مقام امامت نسبت به **علی علیه‌السلام** تأکید شده است.

بنابراین در اینجا به‌هیچ‌وجه بحث بر سر برتر بودن علی - علیه‌السلام - نسبت پیامبر نیست؛ بلکه سخن بر سر برتری **امامت** نسبت به نبوت است؛ چراکه با دلایلی بدون تردید، می‌دانیم که مقام پیامبر از حضرت علی - علیه‌السلام - بالاتر است و مهم‌ترین دلیل این مطلب **سخن** خود علی - علیه‌السلام - است که: «انا عبد من عبید مجد»؛

۱۱۲ کلینی، **مجد بن یعقوب**، کافی، ج ۱، ص ۸۹، ۹۰.

من بنده‌ای از بندگان مجدم.

← فقره سوم روایت

و اما در مقام سوم از بحث یا فقره سوم از روایت که می‌فرماید: «اگر **فاطمه** نبود شما دو تن را نمی‌آفریدم» - به همان **سیاق** فقره قبلی - اشاره به مقامی دارد که هرچند این مقام در خود پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وآله - به نحو کمال وجود داشت، اما در فاطمه - سلام‌الله‌علیها - به‌عنوان مشخصه اصلی **آشکار** شد و آن مقام عبودیت است.

معنای لولا فاطمه...

بنابراین توضیح عبارت «لولا فاطمه لما خلقتكما» این خواهد بود که اگر به‌خاطر مقام عبودیت نبود، **امامت** و نبوت هم ناقص بود و به غایت خود نرسیده بود؛ چراکه نبوت و امامت مقدمه‌ای برای رسیدن به مقام عبد مطلق است. البته این مقام در خود پیامبر - صلی‌الله‌علیه‌وآله - و علی - علیه‌السلام - نیز بود؛ ولی در فاطمه - سلام‌الله‌علیها - منحصرأ همین مقام تجلی کرد. بنابراین در این روایت تکیه اصلی بر آن حضرت **سیلام** الله‌علیها شده است. حال آنکه هیچ دوئیت و کثرتی در **ذات** این انوار **مقدس** متصور نیست. به این ترتیب مسلم است که مقام عبودیت در **کمال** خود اگر در کسی محقق شود، حتی از نبوت و امامت هم بالاتر است و خود **نبی** و **امام** هم به‌دلیل عبودیت به آن مقام رسیده‌اند و مسئولیت نبوت و امامت را متحمل شده‌اند و از طرفی بالاترین مقامی که در نزد خدا دارند، در نهایت مقام عبودیت آنان است. به بیان دیگر نبوت و امامت مشتمل بر نسبت آنان با **خلق** است؛ اما **عبودیت** بیان‌کننده جهت الاهی آنان است که بالاتر از نبوت و امامت است.

پانویس

۱. [↑](#) مجلسی، مجدیاقر، بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۶۵.
۲. [↑](#) مصباح الشریعه، المنسوب للإمام الصادق (ع)، ص ۷، موسسه الاعلمی للمطبوعات.
۳. [↑](#) مجلسی، مجدیاقر، بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۶۵.
۴. [↑](#) میرجهانی طباطبایی، مجدحسن، الجنة العاصمة، ص ۱۴۸.
۵. [↑](#) نمازی، شیخ علی، مستدرک سفینة البحار، ج ۳، ص ۱۶۹.
۶. [↑](#) مرندی، شیخ ابوالحسن، مجمع النورین، ص ۱۴.
۷. [↑](#) العوالم، ۴۴.
۸. [↑](#) مسعودی، شیخ مجدفاضل، الأسرار الفاطمیه، ص ۳۳۱.
۹. [↑](#) الأسرار الفاطمیه، شیخ مجد فاضل مسعودی، ص ۳۳۱.
۱۰. [↑](#) گرامی، مجدعلی، «لولا فاطمه»، ص ۱۴۱ - ۱۴۳، نقل به مضمون، ناشر: دفتر آیت‌الله مجدعلی گرامی، ۱۳۸۵.
۱۱. [↑](#) گرامی، مجدعلی، «لولا فاطمه»، ص ۳۴، نقل به مضمون، ناشر: دفتر آیت‌الله مجدعلی گرامی، ۱۳۸۵.
۱۲. [↑](#) کلینی، مجد بن یعقوب، کافی، ج ۱، ص ۸۹، ۹۰.

منبع

[پایگاه اسلام کوئست، برگرفته از مقاله «فاطمه»، تاریخ بازبینی ۱۳۹۵/۰۶/۳۰.](#)

رده‌های این صفحه: [بررسی سندی](#) | [تاریخ معصومان](#) | [حدیث شناسی](#) | [فضائل اهل بیت](#)